

HERMANN RÓBERT

KIEGYEZÉS, 1867

Időszaki kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban, 1987. szeptember—december

Az 1867-es kiegyezés a magyar történelem egyik legvitatottabb eseménye. Reális kompromisszum volt-e a kiegyezés vagy a magyar önállóság fel- és eladása; 1848. április 11. folytatása, vagy 1849. augusztus 13. betetőzése; a magyar polgári állam megmentése vagy a történeti Magyarország pusztulásának kezdete? Olyan kérdések ezek, amelyekre lehet igennel és nemmel felelni, lehet hümmögni, lehet azt mondani, hogy is-is, csak egyet nem várhatunk: hogy a közvélemény valaha is egyértelműen foglaljon állást ezekben az alighanem megoldhatatlan kérdésekben.

Mi lehet ennek a magyarázata? Olyannyira példa nélkül álló lenne-e ez a kiegyezés a magyar, vagy akár a kelet-közép-európai történelemben? A válasz egyértelműen nem. Hiszen 1604, Bocskai zászlóbontása óta nem volt a magyar történelemnek egyetlen olyan felkelése, vagy szabadságharca sem, amely ne valamilyen megegyezéssel ért volna véget. Gondoljunk akár Bethlen Gábor, I. Rákóczi György háborúira, vagy a kuruc küzdelmek korát lezáró 1711-es szatmári békekötésre. Gondoljunk a harc nélküli megegyezésekre, mint 1790—91, vagy 1825. Az indíték mindegyik esetben mindkét fél részéről ugyanaz volt: a nemzetközi körülmények alakulása folytán valamelyik fél nem tudta, vagy nem tartotta tanácsosnak maximális programja érvényesítését, a másik fél pedig, ezt kihasználva, a saját minimális programja érvényesítésére törekedett. A magyar politikai vezetésnek (vezetéseknek) ugyanis 1526 óta különböző okokból és változó mértékben, de szükségük volt a Habsburg-monarchiára, de a Monarchia sem állhatott fenn tartósan Magyarország ellenében, vagy aktív támogatása nélkül. Ha pedig szűkebb régióink történetét nézzük a XIX. században, azt látjuk, hogy sehol sem győzött a polgári átalakulás nemzeti-demokratikus útja. Az erőviszonyok folytán ugyanis egyetlen nemzet sem volt képes önmagát egyetlen államban egyesíteni, s teljesen nemzeti államot létrehozni, kisebbségek nélkül. Miért jelent tehát ekkora problémát a magyar közgondolkodás számára 1867? Véleményünk szerint ennek egyik oka az a fáziskésés, ami a fegyveres küzdelem és a békekötés között létrejött, illetve az, hogy ezt a kiegyezést nem egy újabb, ezt korrigáló megegyezés követte, hanem a teljes felbomlás. Ez olyan traumát okozott, amely feledtette az 1867—1918 közötti rendszer minden pozitív jelenségét és vonását, az ipari fejlődést, az ország viszonylagos felzárkózását, a magyar történelemben ilyen hosszú távon addig is, azóta is példátlanul demokratikus szellemi életet. Az 1918 után létrejött politikai rendszerek képviselői sem sok jót mondtak el erről a fél-független, fél-demokratikus, fél-polgári rendszerről. 1918—19 államrendszerei a kiegyezés tagadásán épültek fel, a két világ-háború közötti konzervatív rendszer a liberalizmus csődjét látta az 1867—1918 közötti történetekben, 1945 után pedig 1848—49 elárulásának számított 1867.

1867-ről, előzményeiről és következményeiről, fő- és mellékszereplőiről, megalkotóiról és veszteseiről több ezer kötetet böngészhet végig az érdeklődő. A múzeumlátogatók azonban eddig csak egy-egy megyei múzeum kiállításán láthattak valamit a

kiegyezéshez vezető útról. A Magyar Nemzeti Múzeum kiállítása 1849-nél szemérme- sen véget ér, ha valaki a többire kíváncsi, az menjen el más múzeumokba aztán rakja össze magában, amit lát. Ez pedig nem éppen könnyű feladat. Így tehát mindenké- pen köszönettel tartozunk a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Osztályának, s külö- nösen a kiállítás forgatókönyvét elkészítő Kőröczi Katalinnak, hogy, ha ideiglenes jelleggel is, de elénk tárta az 1849—1875 közötti korszak legfontosabb tárgyi anyag- át. Hozzáteendő még, hogy a kiállítás nem egyedül a Magyar Nemzeti Múzeum anyagából készült, hanem a kiállítás számára tárgyakat és iratokat kölcsönzött a Bu- dapesti Történeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Országos Széchényi Könyv- tár, a Magyar Országos Levéltár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az Országos Hadtörténeti Múzeum és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum is.

A kiállítás — véleményem szerint szerencsés módon — nem foglal állást az immár- ron 120 éve tartó vitában, csupán felsorakoztatja csaknem három évtized fontos és ke- vésbé fontos tárgyait és dokumentumait, ezeken keresztül az érveket és ellenérveket. Elhatárolja magát a végletektől, a hatásvadásztattól, s a látogatóra bízta a következ- tetések levonását. Olyan kiállítást láthatott tehát az érdeklődő, amely nem szájbará- gva, didaktikusan, hanem gondolkodásra késztetve és kényszerítve nyújt ismereteket.

A kiállítás azt az utat ábrázolja, amelyet a magyar politikai vezetőréteg és Magyar- ország népei 1849 és 1875 között megtettek, tehát Világostól a fúzióig mutatja be a sorsdöntő és hétköznapi történetét. A kiállítást a világsi fegyverletétel és az aradi kivégzések képe nyitja. Gúlába rakott fegyverek, rajtuk honvédszázadok, honvéd- zászló jelzik a szabadságharc szomorú végét. Haynau kiáltványai, Komárom feladá- sának egyezménye utalnak a cs. kir. csapatok győzelmére, az ellenforradalmi adminis- tráció berendezkedésének kezdeteire. Egy tárlóban a szabadságharc vértanúinak és a cs. kir. hatóságok által várfogságra ítélteknek személyes tárgyait, iratait láthat- juk. Szacsвай Imre búcsúlevele, az aradi foglyok és kivégzettek névsora, börtönben készült faragványok, karperec az aradi vértanúk nevével — a megtorlás dokumentu- mai. Hátborzongató látvány Batthyány Lajos tollképe, amellyel öngyilkosságot kísé- relt meg, amikor megtudta, hogy akasztófára ítélték. Életben maradt, de olyan iszo- nyatos sebeket ejtett magán, hogy az akasztófától megmenekült, helyette főbe lőtték.

„Most tél van, és csend, és hó, és halál...” — írta Vörösmarty 1850-ben. Haynau leváltását követően a nemzetre nehezedő nyomás nem enyhült, a nyílt katonai erő- szak szerepét a bürokratikus adminisztráció, a Bach belügyminiszter nevével fémjel- zett rendszer vette át. Ennek működését táblázat mutatja be, a mindennapokra utal- nak a pecsétek, okmányok, egy Bach-huszár ábrázolása. Az általánossá vált maga- tartásforma, a passzív ellenállás, a visszahúzódás jelképe az a szobabelső, amelyben egy, a Beniczky-család tulajdonából származó empire garnitúrát, Kisfaludy Mór 1848—49-es honvéd alezredes pipatóriumát, kézimunkát, bibliát, kalendáriumot és egy Corpus Iurist láthatunk.

Az irodalom fontos szerepére utalnak Arany János, Jókai Mór, Eötvös József, Ke- mény Zsigmond, Madách Imre műveinek első kiadásai, s különböző, tőlük származó kéziratok, így pl. Az ember tragédiájának első vázlatja, A köszívű ember fiainak kéz- irata. A hazai politikai útkeresést jelzi az első kiadások között Kemény röpiratának, a Forradalom után-nak egy példánya. Személyes jellegűek a Vörösmarty árváira vo- natkozó iratok, Deák aláírásával. Fekete zsinóros magyar ruha s a Kazinczy-centená- rium emlékei zárják ezt az egységet. Ez utóbbi éve, 1859, fordulópont a korszakon belül is. Solferino éve ez, a Habsburg-abszolutizmus első látványos megrendülését, s egy olyan időszaké, amikor úgy tűnt, az 1849-ben emigrációba távozottak képesek lesznek európai érdekűvé tenni a magyar kérdést.

A következő tárló a Kossuth-emigráció tevékenységét mutatja be. A kiállítás nem árnyalja az emigráció képét, nem utal az emigrációs vezetésen belül kialakult ellenté- tekre, hatalmi harcokra. Ezt azonban nehéz is lett volna megtenni, s a kiállítás gon- dolatmenete szempontjából kétségtelül szerencsésebb is az emigráció egységként való bemutatása. Az emigrációs vezetés ugyanis a kezdeti forradalomcsináló vállalko- zások (Mack-féle szervezkedés stb.) után igyekezett az európai politikába bekapcsoló- dani. 1859—1861 között kétségtelül világpolitikai tényezőnek számított, s így már

puszta léte is fenyegetést jelentett az osztrák hatalom számára. A háborús vereségek mellett az emigráció akciói voltak azok, amelyek az itthon maradottakkal való meg-egyezés felé terelték a Habsburg-hatalmat. Kossuth Madarász Viktortól származó képmásán kívül láthatjuk ott Garibaldi és Türr István arcképét, Ferenc József és III. Napóleon villafrancai találkozásának ábrázolását, a tárlóban pedig Klapka, Türr, Garibaldi és Pulszky leveleit, Kossuth, Perczel és Klapka fegyvereit. A kiállított iratok közül említést érdemel még az 1851-ben Sztambulból Amerikába áthajózott emigránsok névsora, a Magyar Politikai Menekültek Londoni Egyesülete jegyzőkönyve, a tárgyak közül pedig a Kossuth, Teleki és Klapka által 1859-ben létrehozott Magyar Nemzeti Igazgatóság pecsétje.

A Magyarországon megélnékül politikai életre utal Széchenyi híres Ein Blick-jének példánya, a legnagyobb magyar gyászszertartásának emlékei s Arany János „Széchenyi emlékezete” c. ódájának kézírata.

Az emigráció megélnékült tevékenységétől való félelem, a háborús vereségek, a fenyegető gazdasági csőd engedményekre készítették az abszolutisztikus rendszert. Az 1860-as Októberi Diploma, az 1861-es Februári Pátens, az országgyűlés összehívása már jelezték a kompromisszumra való készségeit. E bonyolult és izgalmas év történetét az Októberi Diploma, a Februári Pátens példányai, az ellenük tiltakozó megyei feliratok jelzik. A hazai politikai vezető réteg kettészakadására utalnak az emigrációból kényszerűen hazatérő Teleki László személyes tárgyai, az öngyilkosságára utaló dokumentumok, a Felirati és a Határozati Párt iratai, Deák — Ferenc József által ekkor még el nem fogadott — feliratának nyomtatott példánya. A nemzetiségek megélnékülésére utalnak ekkortájt tartott kongresszusaik dokumentumai.

A következő egység a kiegyezés kulcsembereit, Deák Ferencet állítja elének. Deák a XIX. századi magyar történelem egyik legegységértelműbb, legkevésbé vitatható személyisége. Nyugodt, szenvedélytelen egyénisége révén kicsit ki is esett a történelmi köztudatból. Pedig Széchenyi, Kossuth és Batthyány Lajos mellett ő volt a XIX. század leghosszabbban ható magyar politikusa. Nem támadt olyan lelkes pártja, mint 1848 szeptembere után Kossuthnak, vagy Világos után Széchenyinek. Nem sújtott le rá úgy a megtorlás, mint három miniszterársára, a kivégzett Batthyányra, a száműzött Kossuthra és az öngyilkosságba kergetett Széchenyire. Ellenfelei nem vonták soha kétségbe személyes tisztességét, mint pld. Kemény 1849 után Kossuthét, vagy az emigráció Görgeiét. Deák Angol Királynő szállóbeli bútorain kívül különböző használati tárgyait, számára készült ajándékokat láthatunk. A terem közepén külön dobogón áll Deák íróasztala, a kiegyezésre vonatkozó kéziratokkal, vele szemben Kossuthé a Duna-konföderáció tervezével.

Az 1865—67 között történeteket mutatja be a következő egység. Ferenc József 1865-ben újra összehívta az országgyűlést. 1866-ban a porosz—osztrák háborúban Ausztria vereséget szenvedett. Az új helyzet új esélyeket nyújtott a megegyezésre, amely 1867 februárjában létre is jött. A kiállítás ezt főleg dokumentumokkal illusztrálja. Így látható Deák híres hűsvéti cikke, a Deákkal szemben fellépők iratai, Ferenc József kiáltványa a porosz—osztrák háborúról, majd az alkotmány visszaállításáról, Kossuthnak a kiegyezés ellen érvelő, „Negyvenkilencz” című lapja, a Csengery Antal kéziratában fennmaradt felirati javaslat.

Az új államrendszerre utalnak az Andrássy-kormány rendeletei, a 1867-es törvények, s az ezek alapjául szolgáló 1723-as Pragmatica Sanctio és az 1848-as törvények. A képek közül kiemelkedő Andrássy Gyula kitűnő portréja, amelyet Székely Bertalan festett, a tárgyak közül pedig Horváth Boldizsár igazságügyminiszter íróasztala, amely Deáké és Kossuthé mellett áll.

A kiállítás leglátványosabb részét képezi a koronázási ünnepség bemutatása. Az esemény fényét jelzi egy kiállított díszmagyar és Majláth Györgyné díszruhája. A koronázásra a nemzet 50 000 ezüst forintot adott koronázási ajándékként az uralkodónak, amelyet aztán Ferenc József visszaadott az 1848-as honvédek árváinak segélyezésére. Az 50 000 forintot tartalmazó ezüstládát a magyar politikai vezető réteg számára az alkotmányosságot jelképező uralkodók szobrai díszítik. A királyi pár szemé-

lyes tárgyai közül kiemelendő Ferenc József díszbuzogánya, és pecsétnyomója, s Erzsébet királyné üllőgarnitúrája, a pamlagon egy hanyagul odavetett kesztyűvel.

A teremből kilépve a kiegyezés politikai ellenzékének tevékenységét bemutató részhez érünk. A leghíresebb itt kiállított dokumentum Kossuth ún. Cassandra-levele, de az egyéb dokumentumokba is érdemes beleolvasni. Így pl. itt látható Perczel Mór honvédtábornok 1868. március 29-én tartott, minősíthetetlen hangvételű, Kossuthot gyalázó s önmagát dicsőítő beszéde.

Az új rendszer első nyolc évét mutatja be a kiállítás hátralévő része. Táblázat ábrázolja az államrendszer működését. Törvények, követjelentések utalnak a politikai történetre, részvénytársaságok, bankok, gyárak dokumentumai és érmei a gazdasági élet fellendülésére. Az oktatás és a tudomány fejlődését mutatják be az Eötvös-féle közoktatási törvény, ábécés könyvek, füzetek s a különböző tudományos folyóiratok, a Századok, az Akadémiai Értesítő, a Természettudományi Közlöny. Érdekes emlék a Magyar Nemzeti Múzeum 1874-ben készített raktári szekrénye, amelynek oldalán beégetett felirat őrzi a múzeum akkori munkatársainak nevét.

A negyvennyolcas eszmekör továbbélésére és a közgondolkodást meghatározó mivoltára utalnak a Batthyány, Kossuth és az aradi vértanúk arcképével díszített kendők, az aradi és a budapesti negyvennyolcas sírok és emlékművek képei. E közgondolkodás torzulására, az áruházi-mítosz továbbélésére utal az 1871-ben készült, Görgői álma című metszet, ami valószínűleg egy korábbi, Kászonyi Dániel által az emigrációban készített, s általa Görgőinek megküldött metszet változata. A tábornok visszavonultságára utalnak visegrádi kerti szerszámai.

A kiállítás a fúzióval és Deák halálával, tehát 1875—76-tal zárul. Nem optimista, lelkesítő a befejezés. Inkább némi szomorúságot sugároz. Mint Zichy Mihály festménye: „Erzsébet királyné imádkozik Deák Ferenc ravatalánál.”

Reméljük, hogy minél előbb nemcsak ideiglenes, hanem állandó kiállításon láthatjuk az itt bemutatott tárgyakat. S talán egyszer lesz állandó kiállítás az 1875 utáni időszakokról is. Ez a kiállítás, mint kezdet, így is bíztható. Az azonban már nem az, hogy ezt a kiállítást pénzügyi okokból két héttel december vége, tehát a meghirdetett zárás előtt szétszedték.